

Alex Schepel helpt mensen die in armoede leven

Ontsnappen uit de gietijzeren kooi

Alex Schepel (50) groeide op in schaarste, en dat gold voor iederéén in zijn omgeving. Dus dacht hij, net als alle anderen: ik kan niks en het wordt niks. Dat wist hij te veranderen. Nu fungeert hij als een soort gedragstolk tussen instanties en cliënten die in armoede leven.

Tekst: Miriam Notenboom

Het is 2009 als Alex Schepel solliciteert naar een functie als meewerkend voorman bij het distributiecentrum van V&D in het Groningse Aduard. Schepel is dan veertig en werkt al jaren als magazijnmedewerker bij het bedrijf. Eigenlijk denkt hij dat hij geen schijn van kans maakt. Dubbeltjes worden immers geen kwartjes, gelooft hij. Maar omdat vrienden en collega's zo vaak zeggen dat hij meer in zijn mars heeft, waagt hij het er toch op. Tot zijn stomme verbazing wordt hij aangenomen.

Om het te vieren, koopt hij een nieuwe auto. Hij moet tenslotte elke dag dertig kilometer van Veendam naar zijn werk rijden. Zijn oog valt op een lichtblauwe Renault Laguna. 'Met cruisecontrol en zeven airbags', glundert hij. De auto kost tienduizend euro, terwijl de loonsverhoging die bij zijn promotie hoort net iets meer dan honderd euro bedraagt. Schepel sluit een lening af bij een kredietverstrekker in Amsterdam. Hoeveel mensen financieren een noodzakelijk vervoersmiddel niet zo? Of sluiten een hypotheek af? Maar het gaat mis. Een onopgemerkte

huurachterstand ontketent een stroom van schulden. Schepel en zijn vrouw proberen het ene gat met het andere te dichten. Maar betalingstermijnen verstrijken, boetes en rentes stapelen zich op. In het gezin van drie, hun dochter is acht, wordt de sfeer gespannen.

Onder curatele

Als het echt niet langer gaat, meldt Schepel zich bij een particulier schuldhulpbureau. Dat adviseert hem om de bestaande schuld van twaalfduizend euro verder te laten oplopen. Zo kan hij in aanmerking komen voor een totale kwijting. Na een jaar is het bedrag verdrievoudigd, maar die kwijting komt er niet. Het gezin komt bij de gemeentelijke Kredietbank onder curatele te staan.

Met zijn droomauto reed hij na het werk langs de voedselbank

Op zijn werk weet niemand van zijn sores. Vier jaar lang rijdt Schepel er met de lichtblauwe droomauto elke dag naartoe, daarna rijdt hij in één moeite door naar de voedselbank. Eindelijk, in 2014, is zijn schuld bijna afbetaald. En gaat het distributiecentrum dicht en verliest hij zijn baan. Het geld dat hem via het sociaal plan toekomt, gaat geheel naar de schuldaflossing.

Ervaringsdeskundige

Schepel heeft zijn verhaal inmiddels vele tientallen keren verteld. Aan werkgevers, aan gemeenteambtenaren, aan schuldhulpverleners, thuiszorgmedewerkers. Vandaag doet hij het, wagens corona, online aan een vijftiental studenten Sociaal werk bij de NHL Stenden Hogeschool in Friesland. Hij werkt tegenwoordig als ervaringsdeskundige bij de stichting Sterk uit Armoede, die actief is in Drenthe en Groningen (zie het kader aan het eind van dit artikel).

Openhartig vertelt hij over zijn jeugd in de arbeiderswijk Paddepoel in Groningen-stad. Moeder was beschermend en loste alles voor hem op, vader had de wind eronder. Het gezin moest rondkomen van een AOW-uitkering. Veel kon er thuis niet, alles stond in het teken van schaarste. Dat vormde zijn blik op de wereld, en vooral op zichzelf.

Als hij is uitverteld, is het even stil. Dan zegt een van de deelnemers weifelend: 'Ik had eigenlijk een ander verhaal verwacht. Iets over geld.' Alex Schepel knikt: dat hoort hij vaker. 'Maar armoede gaat niet over geld', zegt hij. 'Armoede gaat over copingmechanismes. Over sociale uitsluiting, en vooral over gebrek aan eigenwaarde.'

Sterk uit Armoede probeert juist die onderbelichte, maar cruciale aspecten

Ontslag, scheiding, generatie

Enkele gemeentes in Groningen en Drenthe, onder andere die in het gebied van de oude veenkoloniën, staan bekend om hun hogere armoedecijfers. In 2018 leefden er in de provincie Groningen elfduizend huishoudens vier jaar of langer op of onder de lage-inkomensgrens, omgerekend 4,7 procent van de bevolking. Het landelijk gemiddelde was dat jaar 3,3 procent. Soms zijn mensen door ontslag of een scheiding in armoede vervallen. Vaak ook komen ze, net als Alex Schepel, uit gezinnen waar armoede van generatie op generatie wordt doorgegeven.

(Bronnen: Sociaal Planbureau Groningen/Armoedekaart CBS)

van langdurige armoede aan te pakken. Het idee komt uit België: laat ervaringsdeskundigen bij professionele organisaties op het gebied van armoede een brug slaan tussen die twee verschillende werelden (zie kader). 'Het doel is emancipatie van mensen in armoede', zegt Schepel. 'Niets meer en niets minder.'

Generatiearmoede

Sinds 2019 is Schepel in vaste dienst bij Sterk uit Armoede en leidt hij zelf mensen op. Noordelijke organisaties, van verzekeraar Menzis tot armoede-preventieteams en gemeentes, kunnen inmiddels putten uit een pool van ruim veertig ervaringsdeskundigen. In Noord-Nederland liggen de armoede-cijfers al hoger dan gemiddeld (zie het kader aan het begin van dit artikel). 'In de meeste gevallen gaat het om relatieve armoede', zegt Schepel. 'Geen dak boven je hoofd en geen eten, dat komt in Nederland niet zo heel veel meer voor. Maar mensen in armoede hebben wel weinig scholingskansen, beperkt toegang tot gezondheidszorg en arbeidsmarkt, en ze leven vaak in slecht onderhouden huurhuizen.' De scheidslijn is bovendien dun: een beetje tegenslag of een enkele verkeerde beslissing en de afgronden openen zich al, zoals blijkt uit zijn eigen verhaal.

Daar komt nog een risicofactor bij, een die vaak onopgemerkt blijft: 'Permanent in de overlevingsstand staan geeft mensen chronische stress. Dat tast hun cognitieve vermogens aan, waardoor ze sneller het overzicht verliezen. Uit onderzoek is gebleken dat het IQ van kinderen die in armoede opgroeien, daalt door de spanningen.' Verslavingen, huishoudelijk geweld, misbruik, schulden en criminaliteit komen ook meer voor in huishoudens met weinig geld. Of misschien vallen ze meer op doordat instanties er meer achter de voordeur kijken. De levensverwachting van arme mensen ligt zeven jaar lager dan het gemiddelde.

Eigen schuld, dikke bult

Hoe kan het dat die vicieuze cirkel na twee eeuwen armoedebeleid door de overheid nog steeds niet is doorbro-

ken? Zijn armen hardleers? Hebben ze hun ellende aan zichzelf te wijten? Volgens sommige mensen wel. Begin dit jaar schreef undercoverjournalist Jeroen van Bergeijk in een artikel voor *de Volkskrant* over zijn werk als callcentermedewerker bij Wehkamp. Mensen die op afbetaling spullen bij het postorderbedrijf hadden gekocht en in de schulden zaten, moest hij nog meer krediet aanbieden. Het rentetarief: 14 procent, het wettelijk maximum. Eigen schuld, dikke bult, was de teneur van veel reacties op Facebook. 'Die mensen', schreef een lezer verbolgen, 'kopen nota bene de meeste staatsloten van alle Nederlanders.'

Alex Schepel is niet verbaasd. Zelf vond hij er ook wat van toen hij bij de voedselbank een moeder met twee kinderen met een peperdure telefoon zag bellen. 'Mijn eigen dure auto was ik voor het gemak even vergeten', lacht hij.

Maar je moet ook kijken wat er áchter dat gedrag zit, zegt hij. 'Veel mensen in armoede hebben geleerd dat niemand mag zien dat het bij hen anders is. Ze kopen vaak spullen die ze eigenlijk niet kunnen betalen om te laten zien dat ze mee kunnen komen. Er zit ontzettend veel schaamte bij.'

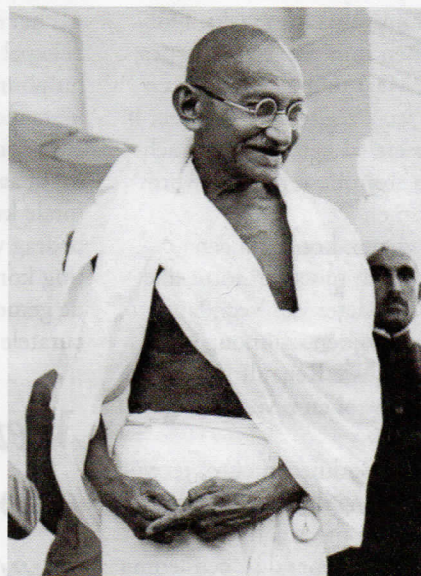
Hardnekkige vooroordelen

Morele oordelen en stigma's over mensen in armoede: ze zijn net zo oud en hardnekkig als generatiearmoede zelf. En niet alleen in de publieke opinie. In de negentiende eeuw werd door de armenzorg al onderscheid gemaakt tussen 'zedelijke' en 'onzedelijke' armen. Fatsoenlijke gezinnen werden overladen met (voorwaardelijke) liefdadigheid, vagebonden en landlopers werden gecriminaliseerd. Voor steun moest je tot ver in de twintigste eeuw niet alleen aantonen dat je geen inkomen had, maar ook dat je je huis netjes hield en niet dronk.

Nog steeds zijn er veel voorwaarden en controles verbonden aan bijstand, toeslagen, werkbemiddeling en schuldhulpverlening. Wie zich niet aan de regels houdt, krijgt te maken met strafmaatregelen. 'Dat maakt mensen vaak opstandig of verlamt ze juist', zegt Alex Schepel. 'Dat geeft dan weer

wrevel bij de instanties. Die snappen bijvoorbeeld niet dat een alleenstaande moeder gratis kinderopvang weigert zodat ze een opleiding kan doen. Ze realiseren zich niet dat mensen in armoede autoriteiten wantrouwen, zeker als het hun kinderen betreft. In hun beleving kunnen die hen immers worden afgenomen.'

Vaak is de stigmatisering subtieler, bijna onbewust. Woorden zijn belangrijk. 'Steuntrekker' klinkt heel anders dan 'uitkeringsgerechtigde'. En omschrijvingen als 'kansarmen' of zelfs 'arme mensen' roepen een veel fatalistischer beeld op dan 'mensen in armoede'.

Gandhi leverde de stichting haar motto; prát met mensen in armoede!

'De gemene deler', zegt Schepel, 'is dat er in de politiek en de hulpverlening tot nu toe vooral óver mensen in armoede wordt gepraat, niet mét ze.' In het kantoor van Sterk uit Armoede in Haren hangt een grote foto van Gandhi. 'Alles wat je voor mij doet, zonder mij, doe je tegen mij', staat erbij. Het is het motto van de stichting.

Als dat verandert, is dan ook het probleem opgelost? 'Nee', zegt Schepel beslist. 'Ook wij moeten veranderen. Want als iedereen jou altijd maar zielig vindt, ga je het op den duur zelf geloven en je ernaar gedragen.'

Dubbeltjes

Dat is een gevoel dat veel mensen die leven in armoede delen. In haar veelgeprezen familiegeschiedenis *Het pauperparadijs* schrijft Suzanna Jansen over generatiearmoede in haar familie 'dat je vanzelfsprekend aannam dat de wereld minder van jou was dan van een ander'.

Ook Schepel kreeg die boodschap mee. Eén keer zei zijn moeder het letterlijk: 'We zijn maar dubbeltjes, *mien jonks*.' Hij zag het ook om zich heen: in het Paddepoel van zijn jeugd was iederéén arm, had iederéén weinig toekomstperspectief. Een 'gietijzeren kooi' noemt hij het: 'Ik heb het grootste gedeelte van mijn leven gedacht: ik ben niks, ik kan niks en het wordt niks.' Werk vinden en houden, dat was het belangrijkste. 'Het maakte niet uit wat voor werk, of onder welke voorwaarden.'

Het lukte, hij vond werk. Zijn baan in het distributiecentrum sloot niet aan op zijn technische opleiding, maar hij had het er naar zijn zin en de werksfeer was goed. 'Het was één grote familie. Zo kende ik het ook van thuis.' Want ondanks de schaarste, ondanks een 'opvoeding met de pantoffel' en ondanks het seksueel misbruik dat hij in zijn jeugd moest meemaken, herinnert Schepel zich Paddepoel ook als een warme, solidaire omgeving. 'Arme mensen', zegt hij, 'zijn vaak gul en behulpzaam. Je helpt elkaar, dat is normaal.'

De keerzijde was de beslotenheid. 'De buitenwereld was vreemd en heel ver weg. Het was ons soort mensen en de rest. Ik had ook geen realistisch beeld van hoe andere mensen leefden. Rijk, dat werd je als je de loterij won, dacht ik. Instanties en overheden moest je wantrouwen, want die willen altijd wat van je. Meestal geld, en we hadden al zo weinig. Tegelijkertijd werden geslaagde mensen op een voetstuk geplaatst. De huisarts, bijvoorbeeld.

Ervaringsdeskundigen aan het werk

'Sociaal wenselijke antwoorden haal ik er zo uit'

Het Team Vroegsignalering van de toekomstige gemeente Eemsdelta – vanaf 2021 vallen Appingedam, Delfzijl en Loppersum daaronder – werkt met twee ervaringsdeskundigen generatiearmoede. Het pilotproject loopt vooruit op een wijziging in de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs). Die geeft lokale overheden de ruimte én de verplichting om vroegtijdig te reageren op signalen van betalingsachterstanden. Onder andere woningcorporaties en energiebedrijven moeten die gegevens doorgeven aan de gemeente.

Vroeg signaleren voorkomt vaak dat de schulden exponentieel toenemen en mensen boven het hoofd groeien. In Amsterdam daalde door een vergelijkbare aanpak de gemiddelde schuld van inwoners met een schuldhulpverleningstraject naar 26.000 euro ten opzichte van het landelijk gemiddelde van 42.000 euro. Maar ongevraagd hulp aanbieden ligt ook gevoelig. Enerzijds kunnen mensen het ervaren als een inbreuk op hun privacy, anderzijds ligt betutteling op de loer. 'Het is daarom belangrijk dat we proportioneel handelen', zegt projectleider Lotte Holterman. 'Een huisbezoek is echt niet nodig als iemand zijn rekeningen standaard een week te laat betaalt.' In het contact met de inwoners spelen ervaringsdeskundigen een sleutelrol: 'Ze oordelen niet en ze weten waar ze het over hebben omdat ze in dezelfde situatie hebben gezeten. Ze staan er niet boven.' Ervaringsdeskundige Tineke beaamt het. 'Ik kom geen geld innen en bied alleen vrijblijvend hulp aan, gratis. Toch valt mijn telefoontje mensen vaak rauw op hun dak. Als ik ze dan vertel dat ik ervaringsdeskundige ben, draait het gesprek steevast 360 graden.'

'Ik kan vaak directer zijn. Een vrouw die door schoolkosten in de problemen was gekomen adviseerde ik om met de schuldeiser te bellen. Ze zei ja, maar ik merkte dat ze het waarschijnlijk niet zou doen. Sociaal wenselijke antwoorden haal ik er vrij makkelijk uit, die gaf ik zelf ook vaak. Dat benoem ik dan. Luchtig, want zo verminder je de afstand en krijg je een gelijkwaardig gesprek. Ze gaf toe dat ze niet durfde. Nu gaat ze samen met een hulpverlener bellen.'

Hun buddy-functie is de absolute meerwaarde van de ervaringsdeskundigen, zegt Holterman. 'Voor juridische bijstand of het schuldhulptraject hebben we andere professionals.' Maar ook die leren van de ervaringsdeskundigen. 'Zo heeft Tineke bijvoorbeeld geadviseerd bij de opstelling van een standaardbrief van de gemeente. Na overleg met de ervaringsdeskundigen denken we er ook over om de gebruikelijke vensterenvelop te vervangen door een dichte envelop met een handgeschreven adressering. Dan is de kans namelijk groter dat een brief niet ongeopend op een stapel belandt.'

De naam Tineke is om privéredenen gefingeerd.

Wat hij zei was waar. Die man was immers geleerd.
Toen hij zelf promotie maakte, voelde het alsof hij opeens naar die kant was overgestapt: 'Het woord "leidinggevende" had een magische betekenis. Ik kwam in een soort roes. Daarom moest en zou ik ook die auto hebben. Dat was ik aan mijn nieuwe status verplicht, vond ik. In feite was ik bang dat ik door de mand zou vallen.'

Slachtofferschap

Na zijn ontslag meldde Alex Schepel zich bij het UWV. Zonder veel animo schreef hij zich in voor een training Talentontwikkeling. Daarin deed hij zijn verhaal, álles, ineens. Hij stond er zelf van te kijken. 'Ik voelde me gezien, dat maakte een wereld van verschil.' Daarna bood Sterk uit Armoede hem gratis de opleiding ervaringsdeskundige aan. 'Gratis!' herhaalt hij. 'Maar het UWV wilde er niet aan. Ik moest gaan solliciteren, vonden ze. Vroeger had ik dat gewoon geslikt. Maar door die training was er iets veranderd. Dit keer ben ik verhaal gaan halen. Waarom mag ik me niet ontwikkelen? vroeg ik. Daarna kon het wel.'

De opleiding was pittig. 'Je gaat volledig door de mangel. Alle weggestopte pijn wordt naar bovengehaald. Dat kan niet iedereen aan. Telkens moest ik mijn verhaal vertellen, elke keer vanuit een ander perspectief. Dat was heel pijnlijk. Ik werd geconfronteerd met wat we hier zelfstigmatisering noemen: de overtuiging dat je niets waard bent. Maar ook werd ik geconfronteerd met de slachtofferrol waarachter ik me verschool. Ik had bij elke oplossing een "ja, maar" paraat. En toen ik in de schuldhulp zat en we van 60 euro per week moesten rondkomen, schreeuwde ik het van de daken, hoor. Iedereen moest weten hoe erg het was.' Hij lacht er nu om: 'Later konden we van dat bedrag prima leven. De armoede moest uit mijn hoofd. Dat was de echte bevrijding.'

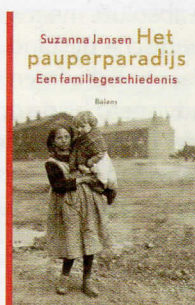
Rijk is hij ook nu niet. De blauwe

Renault is voor een paar honderd euro van de hand gedaan. 'We konden het onderhoud niet betalen, hij was niets meer waard.' Maar rijk worden is ook niet zijn doel: 'Wat is genoeg? Ik heb mijn autonomie veroverd, dat is veel belangrijker dan spullen. Die vrijheid gun ik andere mensen in armoede ook.'

'Ik hoop dat mijn dochter ziet dat je je niet hoeft te gedragen als slachtoffer'

Om te beginnen zijn dochter, inmiddels negentien. 'Op de middelbare school wilde ze per se Adidasschoenen hebben, dus die kochten we voor haar. Toen ze kapotgingen, vroeg ik haar of het die 100 euro nou waard was geweest. Ja, was het antwoord. Ik kan haar dat niet kwalijk nemen. Voor pubers is het belangrijk om erbij te horen. 'Wat ik vooral spijtig vind, is dat ik haar in het verleden het voorbeeld van slachtofferschap heb gegeven dat ik weer van mijn ouders meekreeg. Dat kan ik niet meer terugdraaien. Maar ik hoop dat ze nu ook ziet dat het heel anders kan.'

Het artikel 'Nóg meer bijlenen? Natuurlijk, mevrouw' van Jeroen van Bergeijk verscheen op 15 februari 2020 in de Volkskrant.

Het pauperparadijs (Uitgeverij Balans) van Suzanna Jansen is behalve een familiegeschiedenis ook een zoektocht naar de denk- en leefwereld van mensen die in armoede leven en de stigma's waar ze, ongeacht de tijdgeest, mee te maken krijgen.

Over Sterk uit Armoede

Sterk uit Armoede is actief in Noord-Nederland sinds 2013. De stichting leidt mensen die in armoede leven of hebben geleefd op tot ervaringsdeskundigen. Zij vormen een koppel met professionals in bijvoorbeeld gezondheidszorg en schuldhulpverlening: ze fungeren als een soort gedragstolk tussen de hulpverlener en zijn cliënten, zodat hij die adequater en effectiever kan helpen. Met deze aanpak wil Sterk uit Armoede de grote mentale kloof overbruggen tussen mensen die langdurig in armoede leven en mensen met een (boven)modaal inkomen. De eersten voelen zich dikwijls minderwaardig, weten onvolgende van de wereld buiten hun eigen gemeenschap en hebben noodzakelijke sociale en financiële vaardigheden vaak niet geleerd.

De tweejarige opleiding bij Sterk uit Armoede gaat nadrukkelijk uit van de veerkracht die mensen in armoede door hun levenssituatie ontegenzeggelijk óók hebben ontwikkeld. Studenten leren hun gedrag en de drijfveren daarachter zonder oordelen in kaart te brengen en te begrijpen. Ze krijgen daarnaast theoretisch inzicht in veelvoorkomende copingmechanismes. Bijvoorbeeld dat van de 'roulerende rekening': wanneer jouw fiets elke keer gestolen wordt, steel je er op een gegeven moment zelf een. Een begrijpelijke reactie die helaas ook beïnvloedt hoe je in het leven staat. Daarnaast delen ze hun expertise in workshops, advieswerk en voorlichtingsbijeenkomsten. Betaald, want anders blijft de kloof in stand. Bovendien: ze zijn professionals. De ervaring komt misschien vanzelf, maar de deskundigheid niet. De stichting werkt ook samen met andere organisaties op het gebied van armoedebestrijding, zoals de Alliantie Kinderarmoede.

